

Et essay om hverdagslivets kreative omsorgspotentialer

Janne Brammer Damsgaard¹
Rasmus Dyring²
Lone Grøn³

¹Institut for Folkesundhed, Aarhus Universitet; Institut for Mennesker & Teknologi, Roskilde Universitet

jbd@ph.au.dk

²Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet

³VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.

Damsgaard, Janne Brammer; Dyring, Rasmus & Grøn, Lone. 2024. Et essay om hverdagslivets kreative omsorgspotentialer. *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund*, nr. 40, 129-136.

Ouverture

Forskning viser, at kunst og kreativitet kan bidrage med potentiale til omsorg. En stor del af perspektiverne ser på de forskellige kunstformer som 'redskaber', der kan bruges som interventioner i forbindelse med pleje og omsorg. Med dette essay ønsker vi at ændre blikretning og bidrage til eksplicitering af de potentialer, der kan fremme kreativitet i omsorgen, dér hvor den udfolder sig i hverdagslivet. Vi argumenterer for, at sundhedsprofessionelle med fordel kan stille skarpt på mikroperspektivet og de kreative praksisser, der hele tiden finder sted i vores hverdagsliv, når vi eksempelvis bruger vores evner til at improvisere, være innovative og fleksible, og dermed skaber meningsfulde tilpasninger i hverdagen.

Kreative domæner i sundhed

Kulturelle og kreative interventioner har gennem de senere år i stigende grad vundet indpas i omsorgs- og sundhedsfeltet. I 2019 konkluderede WHO i et scoping review, at kunst og kulturaktiviteter kan bidrage til sundhed, trivsel og social samhørighed (Fancourt & Finn, 2019). Konklusionerne i reviewet står dog ikke uimodsagt tilbage. Clift et al. påpeger, at et scoping review ikke har til formål at kvalitetsvurdere forskningen, og at det derfor er svært at konkludere, hvorvidt deltagelse i kunst- og kulturaktiviteter faktisk kan virke forebyggende og sundhedsfremmende og anvendes som en del af en behandling i det omfang, som forfatterne hævder (Clift, 2020; Jensen, 2022). Men reviewet viser, at der er stor forskningsinteresse, og at vi kan styrke og iværksætte forskningsindsatser.

Det voksende felt omfatter mange domæner – fra kreative terapier til partcipatoriske kunst- og kulturaktiviteter, design af sundhedsmiljøer, deltagelse i kunst- og kulturevents, hverdagskreativitet, behandling og pleje og medicinsk humaniora (Jensen, 2022). Dette øgede fokus på kreative indsatser, der trækker på kultur i betydningen æstetiske og kunstneriske aktiviteter, er en helt afgørende udvikling i et velfærdssamfund under forandring; et samfund, hvor de største udfordringer, såsom problemer med mental sundhed eller social ulighed i sundhed, er udfordringer der i deres kompleksitet overskrider grænserne mellem ellers adskilte kommunale forvaltningsområder, mellem veldefinerede faglige felter og mellem videnskabelige domæner og metodologier. Mens sådanne kreative og kunstneriske indsatser udvikles i regionale og kommunale samarbejder med kulturinstitutioner og kunstnere, og mens feltet for kultur, kunst og sundhed konsolideres som forskningsfelt, kan der, hvis sundhedsprofessionelle er opmærksomme på de 'relationelle mellemrum' hvor hverdagslivets iboende kreativitet udfolder sig, skabes intense øjeblikke af resonans, der fremmer inklusion af mennesker som aktive medskabere af deres livsverdener.

I dette essay vil vi forfølge en ide om omsorgspraksis, der snarere end at være orienteret efter individuelle behov, er baseret på hverdagskreativitet. Hverdagskreativitet forstår vi som en grundlæggende menneskelig evne til at improvisere og agere innovativt og kreativt i hverdagslivets små og store forhold (Richards, 2007, 2010). Hermed flytter vi blikket fra den planlagte, programsatte, formålsrettede intervention, til de spontant opstående situationer i hverdagen, der på forskellig vis kalder på kreative, meningsgenererende svar uden binding til behov, tid og steder. Interessen her er således rettet mod hvordan kreative praksisser bruges og forhandles af alle de personer borgere, pårørende, sundhedsprofessionelle (og ikke-menneskelige aktører såsom besøgshunde, tøjdyr, etc.), der indgår i forskellige

institutionelle og familiebaserede omsorgssammenhænge - eksempelvis hjemmepleje, plejehjem, dagcenter, hospice, hospital og eget hjem. Formodningen er, at det vil have en positiv virkning på den generelle trivsel hos de involverede parter at fremme en hverdagskultur i omsorgen, der griber, videreudvikler og former de muligheder for kreativ meningskabelse, der spontant opstår i dagligdagen ved at være opmærksom på øjeblikke, der kan danne grundlag for relationel bevægelse f.eks. gennem spontant opstået sang, dans, naturens skønhed eller små (øje) blikke, der signalerer nærvær. Her ser vi et behov for udvikling af handlingsanvisende koncepter, der kan fremme inklusionen af mennesker med særlige behov for omsorg (f.eks. mennesker der lever med demens) som aktive medskabere af deres livsverdner. Den empiriske forfølgelse af disse tanker samt den konkrete praksisudvikling, der må følge heraf, ligger hinsides dette essay, men hverdagskreativitet som grundvilkår og ressource bliver undersøgt og beskrevet i HUMpraxis-projektet "Mulighedernes vindue" og artiklen "Beyond loss"¹.

I nærværende sammenhæng ønsker vi at bidrage til en forberedende konceptualisering og eksplicitering af kreativitetens omsorgspotentialer, som de udfolder sig i hverdagslivet.

Omsorgsetik

I Joan Tronto og Berenice Fischers berømte definition er omsorg en form for aktivitet "that includes everything that we do to maintain, continue, and repair our 'world' so that we can live in it as well as possible. That world includes our bodies, our selves, and our environment, all of which we seek to interweave in a complex, life-sustaining web." (Fisher & Tronto, 1990, p. 40; Tronto, 2009, p. 103). I forhold til spørgsmålet om kreativitetens plads i omsorgsaktiviteter er det dog interessant at Tronto videre skriver at "[a]mong the activities of life that do not generally constitute care we would probably include the following: the pursuit of

¹HUMpraxis-projektet "Mulighedernes vindue: Hverdagskreativitet som grundvilkår og ressource i livet med demens" (VELUXFONDEN 40485) forfølger disse tanker gennem længerevarende etnografiske feltarbejder blandt hjemmeboende mennesker med demens og deres pårørende og i institutionel kontekst hos mennesker med demens der bor på en demensenhed. Projektet – som har deltagelse af Lone Grøn og Rasmus Dyring, og som ledes af sidstnævnte – er et samarbejde mellem Aarhus Universitet, VIVE og Demensområdet, Horsens Kommune.

"Beyond loss: An essay about presence and sparkling moments based on observations from life coexisting with a person living with dementia" af Damsgaard et al. <https://doi.org/10.1111/nup.12425>

pleasure, creative activity ... To play, to fulfill a desire, to market a new product, or to create a work of art, is not care" (Tronto, 2009, p. 104).

Omsorgsaktiviteter er i stedet grundlagt i vores gensidige afhængighed med andre mennesker og bør orientere sig efter den andens behov (needs), således (i) at et behov identificeres hos den anden, (ii) at man anerkender at man har et ansvar, samt erkender at man har en mulighed for at handle i forhold til behovet, (iii) at man konkret yder omsorg i henhold dette behov hos den anden og (iv) at man er responsiv i forhold til den andens modtagelse af den omsorg, der ydes (ibid. p. 104). I Kitwoods personcentrede omsorg, som i dag er det fremherskende omsorgsetiske paradigme i demensomsorgen, finder vi en lignende orientering efter den andens behov (Kitwood 1997).

Tronto og Kitwood fremførte disse tanker i midt-90'erne i en tid hvor det biomedicinske perspektiv var næsten enerådende på alle sundhedsområder. Det var derfor også banebrydende da Peggy Chinn og Jean Watson udgav antologien "Art & Aesthetics in Nursing" (Chinn & Watson, 1994). Her stiller de spørgsmålene Kan det æstetiske miljø påvirke kvaliteten af omsorg? Og Kan kunst være en brugbar kraft i helingsprocesser (omsorg)? I bogen beskrives musik, fortælling (narrativer) og billedkunst som terapeutiske modaliteter og anses som nye potentialer indenfor sundhed, uddannelse og praksis. Bogen var et nybrud i synet på sygepleje og omsorg, men den skriver sig ind en forståelse, der opfatter kunstformer som billedkunst eller musik og sang som konkrete 'redskaber', der kan bruges i formålsrettede interventioner i forbindelse med pleje og omsorg (Damsgaard, 2020). Hermed er der mindre blik for den kreativitet, der opstår 'ud af det blå' i omsorgsrelationens spontane øjeblikke (Damsgaard, 2021; Damsgaard et al., 2023; Damsgaard et al., 2022; Dyring, 2021; Dyring & Grøn, 2022). Et fokus på hverdagskreativitet i forhold til omsorgspraksisser vil åbne et perspektiv, der nødvendigvis må overskride hvad der kan rummes i det behovsorienterede blik og interventionens velafgrænsede teleologiske og spatiotemporale rammer. Vi kan nærme os en forståelse af hvorfor hverdagskreativiteten sprænger disse rammer ved først at lave nogle distinktioner mellem kreativitetens forskellige former.

Big-C og little-c kreativitet

Kreativitet kan generelt forstås som det at skabe noget originalt og nyt, der på forskellig vis bidrager til eller udvikler kulturelle fællesskaber eller samfundet som sådan (Beghetto & Kaufman, 2007). Kunsten og ikke mindst kunstneren tages ofte som de paradigmatiske eksempler på kreativitet. Når sådanne paradigmer

er indstiftet, og dermed også deres iboende kriterier, vil vi ofte forstå os selv som hver især mere eller mindre kreative i forhold til dem der virkelig besidder skaberkraft. Denne type Big-C kreativitet er således kendetegnet ved en vis grad af eksklusivitet på trods af ønsker om at demokratisere kunsten. Anderledes står det til med den måske mindre prominente, og i hvert fald mindre dramatiske og påfaldende, 'Little-c' kreativitet (Beghetto et al., 2009; Simonton, 2013), som alle mennesker, og ikke kun de heldige få, har del i (Beghetto & Kaufman, 2007, p. 74). Little-c kreativiteten lægger op til mikro-perspektiver på kreative praksisser, der, som Ruth Richards skriver, muligvis ikke får vedvarende forankring eller betydning (Mattingly & Grøn, 2022; Richards, 2007), men som alligevel gennemtrænger vores hverdagsliv. Denne hverdagskreativitet udfoldes i en grundlæggende menneskelig evne til at improvisere, være innovative og fleksible, og dermed skabe nye meningsfulde sammenhænge og tilpasninger i hverdagslivet (Richards, 2010).

Opsummerende kan vi sige, at hvor Big-C kreativiteten paradigmatisk er karakteriseret ved eksklusivitet, hvis ikke i henhold til dens udøvere, så i hvert fald i henhold til dens særlige type af aktiviteter (nemlig de kunstneriske og æstetiske), så er hverdagslivets little-c kreativitet en antropologisk konstant, der ligger latent i enhver meningsfuld handlen. Hverdagskreativiteten kan udmærket også have æstetiske dimensioner, men disse vil da optræde mere spontant og uden en nødvendig binding til de tidsrum og steder, der ellers rammesætter den kunstneriske aktivitet.

Hverdagskreativitet er altså kendetegnet ved en grundlæggende meningsgenererende dynamik, der kan bidrage til dannelsen af fælles livsverdener. Hverdagskreativitetens omsorgspotentialer trækker deres saft og kraft fra flere vinkler: det æstetiske og i særdeleshed dét, der har at gøre med essensen af det menneskelige. For nu at bringe de hverdagskreative omsorgspotentialer frem i lyset, er det nødvendigt at inddrage et dybere og mere nuanceret (ontologisk) perspektiv på kreativitet i hverdagslivet. Det, der skal gøres klart nedenfor, er hvorledes omsorgspraksisser, specifikt hvad angår deres resonans over for hverdagskreativitetens spontane muligheder, ikke har til formål at understøtte en bestemt meningshorisont bestående af en forudgiven livshistorie eller forståelse af en person, som det kan være tilfældet i den personcentrerede omsorg med afsæt i individcentrerede kontekster. Omsorgspraksisserne skal i stedet facilitere selve den hverdagskreative meningskabelse, som netop er kendetegnet ved overskridelse af sådanne kontekster.

Hverdagskreativitetens omsorgspotentialer og den verdenåbne omsorg

Med dette essay argumenterer vi altså for, at vi, gennem vores evne til at improvisere og agere innovativt og kreativt, faciliterer en grundlæggende menneskelig evne til improvisation og meningsskabelse, det vil sige, at vi med denne forståelse yderligere kan menneskeliggøre udøvelsen af omsorg. En hverdagskultur i omsorgen, der griber, videreudvikler og former muligheder for kreativ meningsskabelse, der spontant opstår i dagligdagen, kan fremme den generelle trivsel. Foreløbige forskningsresultater peger på, at udøvelsen af kreativitet, herunder hverdagskreativitet, skaber velvære, både umiddelbart efter udøvelsen, men også næste dag (Cotter et al., 2019, p. 646). I den kontekst kan oplevelse af hverdagskreativitet også beskrives som "an atemporal sense of 'flow', an 'effortless yet highly focused state of consciousness' (Csikszentmihalyi, 1997, p. 110). Dette beskrives ligeledes som "a more vivid experience of life; during creative moments, we are connected 'more meaningfully to our world.'" (Richards, 2007, p. 47-48).²

En sådan omsorgspraksis opererer strengt taget ikke inden for en behovshermeneutik hverken i forhold til en fortolkning af den andens individuelle behov eller i forhold til intersubjektive behov (Nolan et al., 2004). I stedet retter den sig responsivt efter mulighed. Hvis vi forstår 'mulighed' som hos Kierkegaard og den fænomenologiske tradition, så er mulighed ikke, som i en aristotelisk metafysik, alene aktualiseringen af et forud-givet, veldefineret potentiale. 'Mulighed' kommer før virkelighed, og er ikke bundet af virkelighed. På den måde er 'mulighed' anarkisk, det vil sige noget, der bryder med det bestående, snarere end noget der følger kausalt af det bestående (Dyring, 2018).

Lader omsorgspraksisser sig rette efter spontant opståede 'muligheder' sættes det asymmetriske forhold mellem omsorgsyder og omsorgsmotager i parentes. Begge parter er på samme plan i forhold til (den anarkiske) mulighed for meningsskabelse, som de begge blot kan respondere til, men ikke kontrollere eller planlægge. Den hverdagskreative omsorg er således en verdensåben omsorg, der foregår i responsive metastabile fællesskaber (på tværs af omsorgsyder og omsorgstager),

²Se Dyring, 2022a for et eksempel på en hverdagskreativ hændelse på et demensdagcenter, hvor en af brugerne af dagcenteret spontant bryder ud i sang, hvorefter omsorgspersonalet griber muligheden. Snart inddrages flere brugere i seancen, således at 3 brugere og en personale til sidst danser omkring og synger. Det er en uplanlagt hændelse, en afbrydelse af de praktiske gøremål, der ellers er under udførelse (in casu, at gøre klar til frokosten), det hele varer 3-4 minutter. Men det er tydeligvis en højst meningsfuld begivenhed for de implicerede.

der konstituerer meningsfulde livsverdener, som begge parter, på forskellig vis, deler og bebor – også selvom de ikke til fulde kan dele hinandens perspektiver i disse verdener (Dyring & Grøn, 2022). Men den verdensåbne omsorg kan ikke stå alene. Den er et kritisk supplement til de behovs- og handlingsorienterede omsorgsetikker (f.eks. person-centreret omsorg), idet den decentrerer og åbner omsorgsrelationen, og sørger for at den ikke fastfryser den anden i kategorier, der ikke længere er fyldestgørende (Dyring, 2022a, 2022b).³

Referencer

- Beghetto, R. A., & Kaufman, J. C. (2007). Toward a Broader Conception of Creativity: A Case for “mini-c” Creativity. *Psychology of aesthetics, creativity, and the arts*, 1(2), 73-79. <https://doi.org/10.1037/1931-3896.1.2.73>
- Beghetto, R. A., Kaufman, J. C., Smith, J. K., & Smith, L. F. (2009). In Search of the Unexpected: Finding Creativity in the Micromoments of the Classroom. *Psychology of aesthetics, creativity, and the arts*, 3(1), 2-5. <https://doi.org/10.1037/a0014831> (New Scholars in the Field)
- Chinn, P. I., & Watson, J. (1994). *Art & Aesthetics in Nursing*. National League for Nursing.
- Clift, S. (2020). Fancourt, D. and Finn, S. (2019). What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being? A scoping review. *Nordic Journal of Arts, Culture and Health*, 2(1), 77-83. <https://doi.org/10.18261/issn.2535-7913-2020-01-08>
- Cotter, K. N., DeYoung, C. G., & Silvia, P. J. (2019). Creativity’s Role in Everyday Life. In J. C. Kaufman & R. J. Sternberg (Eds.), *The Cambridge handbook of creativity* (pp. 640-652). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316979839.032>
- Csikszentmihalyi, M. (1997). *Creativity. Flow and the psychology of discovery and invention*. Munksgaard.
- Damsgaard, J. B. (2020). Integrating the Arts and Humanities into Nursing [Journal article]. *Nursing Philosophy*. <https://doi.org/10.1111/nup.12345>
- Damsgaard, J. B. (2021). Phenomenology and Hermeneutics as a basis for Sensitivity within Healthcare [Journal article]. *Nursing Philosophy*, 22(1). <https://doi.org/10.1111/nup.12338>
- Damsgaard, J. B., Lauritzen, J., Delmar, C., & Kvande, M. E. (2023). Beyond loss: An essay about presence and sparkling moments based on observations from life coexisting with a person living with dementia. *Nursing Philosophy*, e12425-e12425. <https://doi.org/10.1111/nup.12425>
- Damsgaard, J. B., Overgaard, C. M. L., Dürr, D. W., Lunde, A., Thybo, P., & Birkelund, R. (2022). Psychiatric care and education understood from a student perspective:

³For fænomenologiske kritikker af kategorisering, se også Mattingly & Grøn, 2019.

- Enhancing competences empowering personal and social recovery. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*. <https://doi.org/10.1111/scs.13097>
- Dyring, R. (2018). The Provocation of Freedom. In C. Mattingly, R. Dyring, M. Louw, & T. S. Wentzer (Eds.), *Moral Engines: Exploring the Ethical Drives in Human Life* (pp. 116-133). Berghahn Books.
- Dyring, R. (2021). The futures of 'us': A critical phenomenology of the aporias of ethical community in the Anthropocene. *Philosophy & social criticism*, 47(3), 304-321. <https://doi.org/10.1177/0191453720916511>
- Dyring, R. (2022a). Dementia Care Ethics, Social Ontology and World-Open Care. Anthropologists and Philosophers Engage with Transformations of Life Worlds. In C. Eriksen & N. Hämäläinen (Eds.), *New Perspectives on Moral Change*. Berghahn Books.
- Dyring, R. (2022b). On the Silent Anarchy of Intimacy: Images of Alterity, Openness and Sociality in Life with Dementia. In C. Mattingly & L. Grøn (Eds.), *Imagistic Approaches to Aging and Care: Conversations between Anthropology, Philosophy and Art* (pp. 109-136). Fordham University Press.
- Dyring, R., & Grøn, L. (2022). Ellen and the little one: A critical phenomenology of potentiality in life with dementia. *Anthropological theory*, 22(1), 3-25. <https://doi.org/10.1177/14634996211010512>
- Fancourt, D., & Finn, S. (2019). What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being? A scoping review. *Health Evidence Network synthesis report 67*. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/329834/9789289054553-eng.pdf>
- Fisher, B., & Tronto, J. (1990). Toward a Feminist Theory of Caring. In E. K. Abel & M. K. Nelson (Eds.), *Circles of Care: Work and Identity in Women's Lives* (pp. 35-62). SUNY Press.
- Jensen, A. (2022). Kultur og sundhed – et mangfoldigt felt. Et essay. *Nordic Journal of Arts, Culture and Health*, 4(1), 1-12. <https://doi.org/10.18261/njach.4.1.3>
- Mattingly, C., & Grøn, L. (Eds.). (2022). *Imagistic Care: Growing Old in a Precarious world*. Fordham University Press. <https://doi.org/doi:10.1515/9780823299669>.
- Nolan, M. R., Davies, S., Brown, J., Keady, J., & Nolan, J. (2004). Beyond 'person-centred' care: a new vision for gerontological nursing. *Journal of Clinical Nursing*, 13(s1), 45-53. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2702.2004.00926.x>
- Richards, R. (2007). Everyday creativity: Our hidden potential. In R. Richards (Ed.), *Everyday creativity and new forms of human nature: Psychological, and spiritual perspectives* (pp. 25-53). American Psychological Association
- Richards, R. (2010). Everyday creativity: Process and way of life – Four key issues. In R. Richards (Ed.), *Everyday creativity and new views of human nature: Psychological, social, and spiritual perspectives*. (pp. 185-215). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/11595-000>
- Simonton, D. K. (2013). What is a creative idea? Little-c versus Big-C creativity. In K. Thomas & J. Chan (Eds.), *Handbook of Research on Creativity* (pp. 69-84). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9780857939814>
- Tronto, J. C. (2009). *Moral boundaries : a political argument for an ethic of care*. Routledge.